

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

**NIZOMIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

KURS ISHI

Mavzu: Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqati.

**Bajardi. N.N.Ganjayeva
Qabul qildi. D.Xodiyeva**

TOSKENT 2014 yil

Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqati.

Kirish

Asosiy qism

1. Bolani oila bilan mahalla jamoasi orqali tarbiyalash.
2. Oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqatining tarbiyaga bog'liqligi.
3. Bolalar tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining faoliyatini tashkil etish shakllari.

Xulosa.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

Kirish

Respublikamiz mustaqilligi e'lon qilingan sana 1991 yil 31 avgust xalqimiz hayotida ulug'vor voqealardan hisoblanadi. Endi xalqimiz o'zining boy tarixi, madaniyati, urf-odatlarini o'rganishi, targ'ib qilish, o'zligini tanishi imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu voqeadan so'ng ko'p sonli o'qituvchilar jamoalari oldiga Vatan ravnaqi uchun xormay-tolmay xizmat qila oladigan, buyuk vatan yo'llarida o'z jonini ham ayamaydigan yoshlarni tarbiyalash vazifasi ko'ndalang qo'yiladi. Bu vazifa oliy ta'lim kontseptsiyasida alohida ta'kidlanadi.

Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimovning "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" nomli asarida yosh avlodni har tomonlama yetuk inson qilib ta'lim tarbiya berishda - SHuni unitmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va ta'rbiya olishiga bog'liq.

Ana shu talabdan kelib chiqqan holda, farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, ongli yashaydigan insonlar etib voyaga yetkazish – ta'lim tarbiya sohasidagi asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi lozim deb ta'kidlaydilar*

SHuning uchun bunday ulkan vazifani amalga oshirishda oila va mahallaning o'rne katta. Oila bilan mahallaning jamoasining o'zaro hamkorligi kelajagimiz bo'lmish yosh avlodni to'g'ri, insonparvarlik ruhida tarbiyalashdan asosiy omil bo'ladi.

Sinf rahbari bola tarbiyasida oila va mahalla jamoasi bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlarni olib boradi. Maktab ma'muriyati sinfda rahbari va u olib borayotgan ishlarni qo'llab- quvvatlash lozim.

CHunki sinf rahbari o'z o'qituvchilarini yaxshi biladi va ularni

I.A. Karimov. "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch". T., "Ma'naviyat" 2008 y 61-bet¹
tarbiyalashni uchun nimalar qilishi kerakligini hisobga olib ish yuritadi.

«Boshlang'ich ta'lim kontseptsiyasi»da boshlang'ich sinf o'qituvchisi qiyofasi ta'riflanadi: «...eng muhimi bolalarda o'qish, o'rganishga chinakkam havas, ishtiyoq uyg'otuvchi, e'tiqod hosil qiluvchi ustoz sifatida alohida o'rin tutadi.» va yana shu kontseptsiyadan boshlang'ich sinf o'qituvchisi fazilatlariga qo'shimcha keltiriladi. O'qituvchi: «...O'zbekiston kelajagi buyuk davlat ekaniga ishonadigan milliy iftixorli bo'lishi;

–bolalarni xalq pedagogikasi durdonalari hamda milliy qadriyatlarimiz asosida tarbiyalay olishi;

– nutqiy ravon, xalq tili boyligi ifoda usuli va tasvir vositalarini adabiy til uslubi va me'yorini to'la egallagan bo'lishi» zarur.

O'qituvchilik kasbiga xos bo'lgan bunday fazilatlarni undagi pedagogik odob sinf rahbarining yuksak kasbiy fazilatidir. U o'qituvchining savotli bo'lishiga, o'z hissiyatini idora eta olishiga, bolalarga pedagogik ta'sir o'tkazish vosita va me'yorlarni belgilash, aniqlashda yordam beradigan fazilat hisoblanadi. Yuksak pedagogik odobga ega bo'lgan sinf rahbarigina sinfda mo'tadil psixologik iqlim o'rnata oladi, bolalar qalbiga tez yo'l topa oladi.

O'z xizmati xususiyatiga ko'ra sinf rahbari tashkilotchilik fazilatiga ham ega bo'lmog'i lozim. Buning uchun o'qituvchi tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobilyatiga ega bo'lib har doim tetik, g'ayratli, o'z kuchi va imkoniyatiga ishongan bo'lmog'i zarur. Tashabbuskor va g'ayratli sinf rahbari bolalarni o'z orqasidan ergashtira oladi, o'quvchilar unga ergashadi.

O'qituvchilik kasbi juda katta ruhiy va jismoniy kuch talab etadi, shuning uchun o'qituvchining salomatligi ham ma'lum talablar qo'yiladi. O'qituvchining ovoz paychalari rivojlangan, ko'rish qobilyati yaxshi bo'lishi kerak. Uzoq tikka tura olishi, ko'p yurishi, epchillik kabi fazilatlarga ham ega bo'lmog'i muqarrar.

Ushbu fikrlar o'qituvchilarga ham ya'ni mohir sinf rahbarlariga ham bevosita taalluqlidir. Chunki jamiyatimizda sodir bo'layotgan tub o'zgarishlar, bozor munosabatlariga kirib borishimiz o'qituvchilarni nafaqat kasbiy bilimlarini, balki iqtisodiy yuridik, texnikaviy bilimlaridan ham xabardor bo'lishini taqozo qilmoqda. Bu o'rinda boshlang'ich sinf o'qituvchilari, sinf rahbarlarining xizmati katta.

Sinf rahbarining oila va mahalla jamoasi bilan mohirona, yaxshi uyushtirilgan va yo'lga qo'yilgan ishi, bolalar bilan olib boriladigan butun tarbiyaviy ishlarning muvaffaqiyatli bo'lishiga garov hisoblanadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan qolda kurs ish mavzusini «**Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqati**» - deb belgilandi.

Kurs ishining maqsadi: Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqati imkoniyatlarini o'rganish.

Kurs ishining ob'ekti: Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqati jarayoni.

Kurs ishining predmeti: Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqatining mazmuni.

Kurs ishining vazifalari:

1. Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqati hozirgi holatini o'rganish.
2. Bolani oila bilan mahalla jamoasi orqali tarbiyalash yo'llari
3. Oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqatining tarbiyaga bog'liqligi.
4. Bolalar tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining faoliyatini tashkil etish shakllari.

Kurs ishining tarkibi: Kirish, Asosiy qism, xulosa va adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Asosiy qism

1. Bola tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasining o'zaro hamkorligi.

Mamlakatimizda bolalar to'g'risida, onalar haqida g'amxo'rlik qilish chinakam davlat ahamiyatiga molik ishdir. «Jamiki yaxshi narsalar – bolalarga» shiori yanada baralla jaranglamoqda. Keyingi yillarda mazkur masala yuzasidan qabul qilingan qarorlar fikrimizning isbotidir.

Zero Prezidentimiz I.A.Karimov Yuksan ma'naviyat yengilmas kuch nomli kitobida **Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi – bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi** deb ta'kidlab o'tgan edi.*

O'qituvchi-sinf rahbari, mehribon tarbiyachidir. Maktabning boshlang'ich sinflaridagi muhim xususiyatlardan biri-biriga qadrdon o'qituvchi rahbarligida 4 yil hamkor, hamdard bo'ladilar.

SHu sababdan boshlang'ich sinf o'quvchilarning ota-onalar va mahalla jamoasi bilan ham ishlash o'ziga xos xususiyatga ega:

Ma'lumki, bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o'qish davrida ham, asosan oilada, mahallada tarbiyalanadi. Oila va mahalla davlatning asosiy kurtagi sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi va didiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy holdir. Oila a'zolari va mahallaning ma'naviy birligi yoshlarni har tomonlama kamol toptirishning dastlabki va asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Bolalarni barkamol inson qilib yetishtirishda-maktabni oila va mahalla bilan mustahkam bog'lamay turib, tarbiya sohasidagi butun ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib bo'lmaydi. SHu maqsadda oila va mahalla o'rtasida ta'lim-tarbiyaga oid tashviqot ishlarini kengaytirish ularni maktabning faol yordamchilariga, o'quvchilarning sinfdan va maktabdan tashqaridagi ishlarida har tomonlama foydali tashkilotchilariga aylantirish zarur.

Jamiyatning jadal rivojlanishi, faoliyat turlarining tobora murakkablashib borishi shaxs ongiga ko'rsatayotgan ko'rinmas ta'sirlarning kuchayishiga olib kelmoqda. Mana shunday sharoitda kishining mavjud bilimi, kasb-hunari, malakalari kamlik qilib qolmoqda. Eng avvalo, insonlarda oilada tarkib topgan did, farosat, aql, odob, emotsional madaniyatga muhtojlik sezilmoqda. Bolalardagi estetik, axloqiy va boshqa tarbiya sifatlari kundalik hayot ehtiyojga aylanib bormoqda. Tabiiyki, bunday sifatlarga. oilaviy tarbiya orqali asos solinadi, kamol toptiriladi. To'g'ri, bunda ijtimoiy tarbiyaning o'rnini inkor etib bo'lmaydi. Ana shu nuqtai

nazardan ularning monolit birligiga, o'zaro hamkorliklariga asoslansak, barkamol inson tarbiyasida muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Oilaviy tarbiya pedagogika fanida murakkab muammolardan biridir. Uning murakkabligi shundaki, har bir oila o'ziga xos ibtidoiy guruh bo'lib, tarbiyada faqat mazkur guruhga xos xususiyatlarga asoslanadi. Ta'kidlaganimizdek, oilaviy tarbiyani ijtimoiy tarbiya bilan almashtirish bolalar kamolotiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, yasli, bog'chalarga bormay, *faqat* oilada o'sgan va voyaga yetgan bolalar maktabga borganlarida o'z tengqurlari ichida ko'p jihatlari bilan ajralib turadi. Oilaning bolalarga moddiy va ma'naviy g'amxo'rligini, ko'rsatayotgan tarbiyasini yasli, bog'cha tarbiyasi bilan yoki, aksincha, yasli, bog'cha tarbiyasini oilaviy tarbiya bilan almashtirib bo'lmaydi. Faqat o'zaro hamkorlik masalani ijobiy hal etish imkoniyatini beradi.

Lekin o'zining xususiyatlari va takrorlanmas ta'siri bilan oila va mahalla bola tarbiyasida muhim omilliligicha qoladi. Amaliyotda kuzatganimizdek bolada ota-onasining mehri, erkalashlari asosida ota-onalariga, qarindosh-urug'lariga bo'lgan hissiyotlari shakllanadi. Bolaning otasiga bo'lgan hurmati onaning hurmatini joyiga qo'yishda asos bo'ladi. Onaga bo'lgan mehr-muhabbat oqibat natijada o'z oilasiga, xotini, farzandlariga, bo'lgan munosabatlarda o'z aksini topadi.

Ikkinchi tomondan bolalar ham o'z ota-onalariga ta'sir ko'rsatadilar. Oilaviy aloqalarni oilaviy qiziqish, ma'naviy qoniqish hislarini takomillashiga sabab bo'ladilar.

Ota-onalarning o'ziga va bolalariga bo'lgan talabchanligi, katta va kichiklarning o'zaro munosabatlari, do'stona muhit, ishonch va o'zaro bir-birlarini tushunish oila, maktab va jamoatchilikning bolalar tarbiyasi yuzasidan olib boriladigan muhim omillaridan biridir. Bunday birlikning ruyobga chiqishida, eng avvalo, ota-onalarning siyosiy ongliligi muhim rol o'ynaydi. Chunki ota-onalarning faolligi oilaviy hayotda o'z ifodasini topadi. Shu ma'noda bolalar o'z ota-onalarining siyosiy va fuqarolik qiyofalariga qarab o'z xulq-atvorlarini tartibga soladilar.

Bolalar ulg'aya boshlashi bilanoq o'z ota-onalarining qaerda ishlashlari, jamiyatda tutgan o'rinlari. ularning bilimiga qiziqqa boshlaydilar. Shuning uchun ham

ota-onalarning nimalarga qiziqishlarini, kimlar bilan safdosh ekanliklarini bolalar mumkin qadar ertaroq bilganlari ma'qul. Ota-ona qanday ishda bo'lmasin uni jiddiy, el hurmatiga loyiq bir ish deb biladigan bo'lishi kerak. Bu borada oiladagi tarbiyaning maqsadga muvofiq tashkil etilishi yuzasidan javobgarlik ma'lum darajada maktabga yuklanadi. oiladagi hukmronlikning tarbiyaviy jihatdan to'g'ri bo'lishini ta'minlash maktabning muhim vazifalaridan biridir. Oilaviy tarbiyaning mazmunli tashkil etilishiga dastlabki ta'sirni maktab belgilaydi. Maktabgina oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish yuzasidan rahbarlik qila oladi. Bu vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishida, ijobiy hal etilishida ota-onalar o'rtasida olib boriladigan tarbiyaga oid targ'ibotning, roli benihoyadir. Chunki ota-onalarni hozirgi zamon ruhiy-ta'lim-tarbiyaviy. bilimlar bilan qurollantirmay turib, oilaviy-tarbiyani yo'lga qo'yib bo'lmaydi. Ommaviy-tarbiyaviy targ'ibotda eng yaxshi oilalar namunasida ta'sir ko'rsatish eng maqbul yo'ldir. Bola tarbiyasi yuzasidan oila, maktab va jamoatchilik hamkorligi hozirgi kunimizning dolzarb masalaligi ham mana shundadir. Chunki, birinchidan, bola tarbiyasida oila, maktab va jamoatchilik hamkorligining o'zi murakkab jarayon bo'lib, bunda muallimlardan tashqari ishlab chiqarish jamoalari vakillari, yoshlar, kasaba uyushmalari ishtirok etadilar. Ikkinchidan, ota-onalar va qarindosh-urug'lar turli mehnat jamoalarining vakillari bo'lib, ishlab chiqarish va yoru-do'stlarining ma'naviy hayotlaridagi omillarni muhokama qiladilar, ularning hayotga, san'atga, oilaviy majburiyatlarga bo'lgan munosabatlari haqida gapiradilar. SHu sababli ham mana shunday toifa oilalarida tarbiya topayotgan bolalar boshqa ota-onalarning ko'chada, jamoat joylaridagi – hayot faoliyatlariga qarab o'z ota-onalariga baho beradilar. To'plangan tajribalarini yasli, bog'cha, maktabdagi o'rtoqlari bilan muhokama qiladilar va hokazo. Uchinchidan, o'zbek oilalari, ularning hayot tarzi jumhuriyatimizdagi ulkan ijtimoiy voqealar sifat jihatidan o'zgarishlarga uchratmoqda. SHu sababli hozirgi kunda oilaviy tarbiyada sifat va mazmun jihatidan o'zgarishlar qilish uchun yangi samarador yo'l va usullar qidirilmoqda.

O'zbek oilalarining bolalar tarbiyasi uchun imkoniyat doiralari ancha keng bo'lib, ko'plab oilalarimiz moddiy jihatdan yaxshi ta'minlangan. Ota-onaning eng

kamida o'rta ma'lumotli. Bunday holatlar ota-onalarning pedagogika, psixologiya sohasidagi bilimlar bilan qurollanishiga va maktab bilan hamkorlikda bolalar tarbiyasini yaxshilash imkoniyatlarini yaratadi. Ota-onalarning bilim saviyasi, umumiy-tarbiyaga oid-madaniyati, ijtimoiy intilishlari va talablari, bolalar tarbiyasiga nisbatan turlicha munosabatlari, shakllangan hayotiy tajribalari, tarbiya va ijtimoiy taraqqiyot natijasida hosil qilgan ishonch va e'tiqodlari, oiladagi o'ziga xoslik bolalar tarbiyasiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab o'zbek qishloq oilalarida ma'lum darajada (bolalar tarbiyasi yuzasidan jamoatchilik yordami mavjudligiga qaramasdan tarbiyaviy kuchlarning bir butunligiga erishilmagan, o'zaro hamkorlikni qanday tashkil etish mumkinligi haqida ma'lumot yetarli emas. O'qituvchilar ham sinf ota-onalar majlisining o'tkazilishi maktab va oila hamkorligini ta'minlaydi, deb o'ylashadi. To'g'ri, ota-onalar majlisi ham hamkorlikni ta'minlashning eng muhim omillaridan hisoblanadi, lekin oila, maktab, jamoatchilik hamkorligi uchun, ularni birlashtirish uchun maxsus tashkil etilgan markaz bo'lishi lozim.

Demak, maktab mukammal tashkilot sifatida barcha tarbiyaviy ishlarni maqsadga muvofiq tashkil etishi lozim. O'z o'qituvchilar jamoasini uyushtira olgan jamoatchilikni bolalar tarbiyasiga yo'naltira olgan, ularning ota-onalarini yaxshi bilgan maktab ma'muriyatigina tarbiyaviy yutuqlarni qo'lga kirita oladi. Bunday maktablar esa o'z atrofidagi zavod, fabrika, jamoa va davlat xo'jaliklari, otaliqqa olgan korxonalar bilan aloqani mustahkamlab, o'quvchilarning maktabdan bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etmoqdalar, qarovsiz, tarbiyasi og'ir bolalarni o'z nazoratlariga olmoqdalar. Bunday hayrli ishlarda ko'plab ota-onalar maktab bilan yaqindan aloqada bo'lib o'quvchilar tarbiyasi yuzasidan o'qituvchilar jamoasi bilan bamaslahat ish olib borishmoqda.

Lekin, ko'plab ota-onalar bolalar tarbiyasiga tayyor emasliklari, ularga ta'sir etuvchi turli omillardan behabarliklari; bola kamolotining murakkab tomonlarini bilmasliklari natijasida oilaviy tarbiyada ko'plab ko'ngilsiz voqealar ham sodir bo'lmoqda. Bunday salbiy omillar o'g'il yoki qizlarning maktabdagi ta'lim-tarbiyasiga yomon ta'sir ko'rsatmoqda. Voyaga yetmagan yoshlar, orasida qonunbuzarliklarning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda.

Kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki; hali ham ayrim ota-onalar bolalar tarbiyasi va ularning kelajaklari haqida zamon talabi darajasida tarbiyaviy mas'uliyatni his qilmayaptilar. Ota-onalar bilan suhbatlashish natijasida shu narsa aniqlandiki, ular farzandlari 15-16 yoshga yetgandagina «O'g'lim yoki qizim yuqori sinfda o'qimoqda. Kelajakda qaerga yuborsam ekan? Qaerda o'qitsam ekan?» degan fikrga boradilar. Imkoni boricha, tanish-bilish orqali o'zlari uchun ma'qul dargohga o'qishga yoki ishga joylashtirmoqchi bo'ladilar. Ular bolalarining qobiliyatiga ham, qiziqishiga ham, xohishiga ham e'tibor bermaydilar. Bunday holat ota-onalarning tarbiya masalasida aniq maqsad va dasturlari yo'qligi oqibatida sodir bo'ladi.

O'rni kelganda shuni alohida ta'kidlash kerakki ayrim maktab o'qituvchilari orasida o'z ishiga mas'uliyatsizlik bilan munosabatda bo'luvchi shaxslar ham yo'q emas. Ularning eng yomon xatolaridan biri tarbiyaga oid barcha kamchiliklarni ota-onalar zimmasiga yuklab qo'yib, o'zlari esa kuzatuvchi bo'lib qolishlaridir.

O'qituvchi ota-onalarning faol yordamisiz bolalarning barkamolligini ta'minlay olmaydi. Bu o'rinda tarbiyachining o'zini tarbiyalash lozimligini ham esdan chiqarmaslik kerak. O'ziga nisbatan talabchan muallim ota-onalar bilan hamkorlikda o'quvchilarda mustaqil fikrlash va harakat qilish, yangilikni sezish, tashabbuskorlik hamda ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirish maqsadida ularga qat'iy talablar qo'yish uchun ma'naviy huquqqa ega bo'ladi.

Jumhuriyatimizning ayrim maktablarida ota-onalarni ma'lum guruhlariga bo'lib majlislarga chaqirish joriy etilmoqda. Masalan, yosh va kam tajribali oilalarni alohida, noto'liq oilalarni, kup bolali oilalarni alohida-alohida chaqirib, ular bilan ishlash yo'llari belgilanmoqda.

Ba'zan ota-onalar bolalarining «Uy vazifalariga yordam berish kerakmi?» degan savolni berishadi. Bunga daf'atan «Ha» yoki- «yo'q» deb javob berish ham noo'rin. Gap shundaki, uyga berilgan topshiriqlar bolalarning mustaqil ishlari bo'lib, ularning fikrlash faolligini ta'minlashni maqsad qilib qo'yadi. O'quvchilarning u yoki bu o'quv materiallari bilan amalda tanishishlari, tegishli xulosa chiqarishlari nazarda tutiladi. SHu sababli uy vazifalarini bolalarining ishtirokisiz o'zlari yechib bermasdan, balki uni yechishda tarbiyaviy rahbarlik qilishlari, fikrlash uchun

imkoniyat yaratishlari lozim. Ba'zan shunday holatlar uchraydiki ota-onalar bolalarini o'qitayotgan o'qituvchilarni, tarbiyachilarni tanimaydilar, bilmaydilar. Bolalari bo'sh vaqtlarini qaerda, kim bilan o'tkazishidan bexabar bo'ladilar. Ba'zan esa, o'qituvchilarning talablari, iltimos-istaklariga ters javob beruvchi, teskarisini bajaruvchi ota-onalarni ham uchratish mumkin.

Maktabga tez-tez borib turuvchi ota-onalarning faoliyati maqtovg'a sazovordir. Chunki o'qituvchilar bilan bo'lgan uchrashuvlar, bolalari yuzasidan bildirgan fikrlar o'z navbatida ota-onalar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Eng muhimi, ular bolalari qaerda, kim bilan yuradi, ularning do'stlari kim va qanday fanlarga qiziqishlarini bilib oladilar, nazorat qilish imkoniyati ortadi.

Maktabni oila va mahalla bilan bog'lovchi vosita – bu o'quvchilardir. O'quvchilar bilan ishlash, ularning ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish, ijtimoiy faolliklarini ta'minlash orqali ota-onalarga ta'sir ko'rsatish usullarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bu borada maktab, oila va mahalla jamoasi aloqasini ta'minlovchi, ota-onalar majlislari, bolalar tarbiyasiga aloqador muammolarni jamoa bo'lib hal etish kabilarning rolini inkor etib bo'lmaydi. Jumladan, «Bolangizning qanday o'qishini bilasizmi?», «Bolalarimiz odobi haqida suhbatlashaylik», «Mustaqil hayot bo'sag'asida» kabi mavzularda olib boriladigan suhbatlar ota-onalarni o'z bolalari haqida ularning kelajagi haqida qayg'urishlariga sabab bo'ldi.

Majlisda faol ota-onalarning ishtiroki va o'z tajribalarini batafsil bayon etishlari ko'plab ota-onalar oldida turgan murakkab vazifalarning ijobiy hal etilishiga olib keladi. Albatta, buning uchun o'qituvchilar jamoalari, sinf rahbarlari majlis o'tkazish uchun asosli tayyorgarlik ko'rishlari, qachon va qanday holda majlis o'tkazish va undan ko'zlangan maqsad rejalarini mukammal ishlab chiqishlari, to'plangan tajribalarni tahlil qilish, ota-onalardan kimlar so'zga chiqishi haqida kelishib olishlari lozim. Ana shundagina majlisning tarbiyaviy samaradorligi ta'minlanadi.

Ota-onalarning tarbiyaga oid bilimini oshirish uchun jonli, hayotiy mavzularga qiziqarli ma'ruza, suhbatlar tashkil etish tavsiya etiladi. Bunda oilaning o'zaro munosabatlari, oilaviy tarbiyada o'qituvchining tutgan o'rni, ularga ta'sir etish va

boshqa sifatlarni chuqur tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Hayotiy bo'lmagan misollar, umumlashtirishlar, quruq ma'ruzalar hech qanday samara bermasligini hamma tushunadi. Maktab va oila hamkorligidagi ishlarda qo'shimcha uslublardan ham foydalanish yaxshi natija beradi. Jumladan, tashkilotchilarning ota-onalarning o'zlari o'z hatti-harakatlarini, xulq-odoblarini tanqidiy baholashlari, ma'qullash va muhokama yuritish metodlarni qo'llashdagi shaxsiy ta'sirni hisobga olish nihoyatda muhimdir. Bunday xatti-harakatlarga doir usullar, odatda, jamoatchilik tomonidan ijobiy baholangan bo'lishi kerak. Chunki kattalar faoliyatining ijobiy yoki salbiy baholanishi ular ko'rsatadigan tarbiyaviy ta'sirning kuchini yo oshiradi, yoki kamaytiradi. Maktablarda ota-onalar bilan ishlashda esga solish, maslahat, taklif, iltimos, talab kabi uslublar ham mavjud bo'lib, ularni o'rni kelganda, o'z vaqtida qo'llash yaxshi samara beradi. Ularni tatbiq etishda nihoyatda nazokatli bo'lish, kishi shaxsini hurmat qilish tavsiya etiladi.

Yuqoridagi mas'uliyatli vazifalarning bajarilishida sinf rahbarlarining tarbiyaviy faoliyatlari nihoyatda muhim ahamiyatga ega. Masalan, sinf rahbarlarining har bir oilaga kirib borishi shu oilaga, ota-onalarga va mahallaga hurmat sifatida baholanadi. Sinf rahbarining ota-onalar bilan birgalikda tarbiyaviy chora-tadbirlarni belgilashlari, sinf rahbarining o'quvchilar ko'z oldida ota-onalari bilan suhbatlashishlari ularning tarbiyasiga samarali ta'sir ko'rsatadi. hatto, sinf rahbarining uyiga, kelishining o'zi ularning qalblarini quvonchga to'ldiradi. Sinf rahbarining ota-onalar bilan suhbatidan keyin o'quvchilar hayotida sezilarli o'zgarishlar yuz beradi, bu ularni hursand qiladi, yanada kuch-g'ayrat sarflashga ilhomlantiradi. Faqat sinf rahbarlari emas, balki fan o'qituvchilarining ham ota-onalar bilan qilayotgan hamkorliklari foydadan holi emas. To'g'ri, hamma sinf rahbarlari yoki fan o'qituvchilari o'quvchilarning uylariga ha deganda borishga imkoniyat topolmaydilar. Bunday paytlarda o'quvchilar kundaliklariga «Bugun o'g'lingiz berilgan savollarga juda yaxshi javob berdi», «Farhodning odobi yaxshilanmoqda», «Salimjon o'rtoqlariga o'z xulqi-odobi bilan namuna bo'lmoqda», «Turobjonni odobli qilib tarbiyalayotganingiz uchun sizlarga rahmat» kabi yozuvlarning, ham tarbiyaviy ahamiyati nihoyatda kattadir. O'z navbatida, sinf rahbarlari ota-onalar tomonidan bildirilayotgan xabar, tanqidiy

fikrlarini vazminlik bilan tiklashlari, muloyimlik bilan eshitishlari va imkoniyat doirasida ijobiy his etishlari juda muhimdir. Bunday munosabatlarda sinf rahbarlariga ota-onalarni o'z tengqurlaridek do'st tutishlari, «Keling birgalikda o'ylab ko'raylik, «Siz nima deysiz» kabi do'stona savol-javoblar orqali ish tutishlari tavsiya etiladi.

2.Oila bilan mahalla jamoasining o'zaro muloqatining tarbiyaga bog'liqligi.

Oila – tarbiya o'chog'i. Mahalla – jamiyat negizi. Har bir insonda ilk yoshligidan boshlab ongida shakllanadigan barcha insoniy fazilatlar, ezgu niyat, maslaklar, qadriyatlar komil topadigan, mafkuraviy va ma'naviy tarbiya amalga oshiriladigan muhitdir.

Oila va mahalla boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, qirralariga ta'sir ko'rsatishga qodirdir va odatda ta'sir ko'rsatadi. Oila va mahalla hamkorligidagi tarbiya vazifasining bu ulkan miqyosi uning mafkuraviy va psixologik ta'sir ko'rsatishning chuqur o'ziga xosligi bilan uyg'unlashib ketadi. Bu esa uni oliy darajada ta'sirchan qilibgina qolmay, shu bilan birga shaxsni shakllantirish jarayonining zarur bo'g'iniga ham aylantiradi.

Oila va mahallaning yuksak tarbiyaviy imkoniyati bolalar va ota-onalarning o'ziga xos xususiyatlari: qon-qarindoshligi, qo'ni-qo'shnligi, muhabbati, yaqinligi, ishonchi, burch xissi, obro'ligi va hokazolar bilan ta'minlanadi.

Ma'lumki, xilma-xil faoliyat sharoitida bolaning qobiliyatlari eng samarali rivojlanadi, uning ijodiy imkoniyatlari ochiladi, bolani oila va mahalladan boshqa qaerda ham faoliyatning xilma-xil turlariga jalb etish mumkin. Oila va mahalla hamkorligidagi tarbiyaning qimmatliligi va ahamiyati yana shundaki, bolaning kichik yoshda oilada egallagan narsalar bir umr saqlanib qoladi. Xuddi shuning uchun ota-

onalarning bolalarni har tomonlama tarbiyalash majburiyati qonuniy tarzda belgilab qo'yilgan.

Oila va mahalla hamkorlikda tarbiyaviy ishni tashkil etar ekanlar, eng yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar ma'lumotlarini e'tiborga olishlari ham muhimdir, ularga muvofiq o'sib kelayotgan kishi shaxsini shakllantirishga oilani qo'shadigan hissiy turli yosh bosqichlarda turlicha bo'ladi va to'liqinsimon o'zgaradi.

O'zbek oilasi o'zida ko'p asrlik mustahkam ma'naviy qadriyatlarimiz ravnaq topadigan shunday maskanki, uning barqarorligi va mustahkamligi jamiyatimiz rivojining muhim omillaridan biridir. Agar oiladagi muhit sog'lom bo'lsa, unda kamol topayotgan yosh avlod qalbi va ruhiga ezgu xususiyatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, milliy istiqlol g'oyasini singdirish uchun qulay sharoit yaratilgan bo'ladi.

Oila manfaatlarini ta'minlash borasida 1998 yilda qabul qilingan va muvaffaqiyatli amalga oshirilayotgan tadbirlar to'g'risida davlat dasturi va Ushbu dasturda belgilangan tadbirlarning strategik yo'nalishlariga e'tibor berilsa, ular mamlakatimizdagi oilalarning mustahkam bo'lishiga imkon beruvchi vazifalarni nazarda tutadi.

1998 yilning «Oila yili» deb e'lon qilinishi vash u yilning o'zida Oila kodeksining qabul qilinishi hamda mamlakatimiz tarixda ilk bor tashkil etilgan Respublika «Oila» ilmiy-amaliy markazining maqsadi ham davlatimizning oilani har tomonlama mustahkamlash, himoya etish borasidagi siyosatiga hamohang bo'lib, oilaga taalluqli boy va sarmazmun milliy an'analarni avaylab-asrash, ularni umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish, oila va nikohning muqaddasligini yosh avlod ongiga chuqur singdirish yo'li bilan oilani mustahkamligi, barqarorligini ta'minlash, oila a'zolarining xuquqiy savodxonligini oshirish muammolarini ilmiy o'rganish, oilaviy hayotga bog'liq muammolarni tadqiq etish va fuqarolarga bu masalalarda amaliy yordam berishdan iboratdir.

Markazning muhim maqsad va vazifalaridan biri oila kontseptsiyasini yaratish va uni hayotga joriy etishning uslub va vositalarini joriy etish orqali

hukumatimizning ijtimoiy sohadagi insonparvar siyosatini amalda har bir fuqaro ongiga oila instituti orqali singdirishdan iboratdir.

Davlatimiz rahbari I.A.Karimov har chiqishlarida oila masalalariga katta e'tibor berar ekanlar, uning tarbiya beradigan maskanlar orasida eng muhimi qadrligi ekanligiga oid fikrlari alohida ahamiyatga ega. «Oila haqida gapirar ekanmiz, avvalambor oila hayotning abadiyligini, avlodlarning davomiyligini ta'minlaydigan muqaddas urf-odatlarimizni saqlaydigan, shu bilan birga kelajak nasllar qanday inson bo'lib yetishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan tarbiya o'chog'i ekanligini tan olishimiz darkor». Mustaqillik yillarida respublika hukumati va Prezidenti I.A.Karimov tomonidan oilaga ko'rsatilayotgan e'tibor, yillarga maqom berilayotganda oilani mustahamlash, nikohni qadriyat sifatida e'zozlashga qaratilgan chora tadbirlar tom ma'noda yurtimizda oila va farzandlar hukumatning doimiy g'amxo'rligi ekanligidan dalolatdir.

Taqdim etilayotgan kontseptsiya oila institutini yurtimizda yanada mustahkamlash, u orqali milliy istiqloq g'oyasini fuqarolar ongiga singdirish ishlari uchun dasturulamol bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik o'zgarishlar, yangilanish jarayonlari va islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad ozod va obod Vatan, rivojlangan fuqarolik jamiyati barpo etish, shu tarzda xalq farovonligini ta'minlash, jahon hamjamiyatidan munosib o'rin egallash, oilaning barqarorligiga erishish ekan, oila bag'ishlangan kontseptsianing vujudga kelishi o'ta dolzarbdir. Zero, Respublikamiz o'z iqtisodiyotini yangi bosqichga ko'tarish, jamiyatni erkinlashtirish va demokratiyalash siyosatini izchil olib borar ekan, bizga jamiyatning negizi bo'lgan oilalar muammolari va istiqboliga qaratilgan kontseptsiya zarur. Darhaqiqat, kontseptsiya O'zbekistondagi oilalarning rivojlanishi istiqbolini tasavvur qilish, oila borasidagi ijobiy va muammoli masalalarni oldindan bashorat qilish uchun, mavjud muammolarning sabab va omillarini belgilab olish uchun ham xizmat qiladi.

SHuni alohida ta'kidlash lozimki «Oila» kontseptsiyasini yaratish va bu bilan bog'liq ishlarning dolzarbligi hamda bajarilishining maqsadga muvofiqligi mustaqillik yillarida Respublika rahbari I. A. Karimov tashabbusi bilan yillarga

berilgan maqomlar doirasida amalga oshirilayotgan davlat dasturlarining oilani, ona va bolani ijtimoiy muhofaza qilishga qaratilganligi, hukumat tomonidan oila manfaatlariga ajratilayotgan sarmoyalarning amalda oqlanishi zarurati bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2001 yil 5 fevral 6-sonli «Ona va bola» Davlat dasturi to'g'risidagi qarorida belgilangan vazifalarning muhimligi va dolzarbligidan ham kelib chiqadi.

Oil va jamiyat - mohiyatan bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, oilada jamiyatning tub mohiyati va muammolari o'z aksini topadi. SHuning uchun ham oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga etadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarni namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, uni hayotga, mehnatga tayyorlash oilaning muqaddas vazifasidir. Oilani mustahkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muhim shartidir. SHu boisdan ham davlat oilani o'z himoyasiga oladi.

Oil qanday bo'lsa, jamiyat ham shunday bo'ladi. Mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida ma'naviyat sohasida amalga oshirilayotgan islohatlar, avvalo, oila qadriyatlarini eng ilg'or an'analarini tiklashga qaratilgandir.

Oilaviy tarbiya oilada ota-onalar, vasiylar yoki katta kishilar tomonidan bolalarni tarbiyalash, yosh avlodning har tomonlama rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Oila tarbiyasida doimiy tarbiyaviy ta'sirchan kuch-oilaviy tartibdir.

Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning tarbiyaviy ta'siri ko'p darajada o'quv jarayonini tashkil etish saviyasiga hamda o'quvchilar jamoasining xilma-xil ishlarni qanday yo'lga qo'yishlariga bog'liqdir. Sinfdan tashqari faoliyat majburiy dastur bilan chegaralanmaydi, balki yoshlar har xil o'quvchilarni ixtiyoriy ravishda birlashtiradi. Ularning tashabbusi asosida ishlarni amalga oshiradi, fanga qiziqtiradi, ularni xalqning madaniy hayoti muhitiga olib keladi. Sinfdan tashqari ishlar shaxsdagi ijtimoiy faollik, ijtimoiy ong hamda axloqiy odatlarni tarkib toptirishning eng muhim omilidir.

O'quvchilar maktabdan tashqari ishlarda qatnashib, turli kishilar bilan muayyan munosabatga kirishadilar, turli vaziyatlarga duch keladilar.

SHuning uchun ham o'quvchilarning maktabdan tashqari faoliyatlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, ularning munosabatlari shunchalik boy, munosabat doirasi keng va ma'naviy o'sishi samarali bo'ladi. Maktabdan tashqaridagi tarbiyaviy ishlarda o'quvchilar jamoada ishlashni o'rganadilar, ijtimoiy mehnat quvonchini his qiladilar, ishlab chiqarish mehnatiga qo'shiladilar, jamoatchilik fikriga bo'ysunishga, jamoa sharafi uchun kurashishga odatlanadilar.

Maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar unda qatnashuvchilarning ma'naviy va jismoniy rivojlanishi hamda yosh xususiyatlariga ko'ra belgilanadi. Bu jarayonda ular ta'lim olayotgan maktabning sharoiti ham ta'sir etadi.

Tarbiyaviy ish pedagogdan butun qobiliyatini ishga solishni, tinmay ishlashni taqozo etadi.

Sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlarniko'ngildagiday olib borishda o'sib kelayotgan yosh avlodni yetuk va barkamol inson qilib tarbiyalashda oila va mahalla hamkorlikda ish olib borishi lozim deb o'ylayman. CHunki kelajak avlod tarbiyalangan, uyushgan, tahlil, jonajon Vatanimizning haqiqiy fuqarosi bo'lishlari lozim.

3.Bolalar tarbiyasida oila bilan mahalla jamoasi muloqatini tashkil etish shakllari.

Prezidentimiz I.A. Karimov "Ilm-ziyo salohiyati - yurt boyligi" nutqida ta'kidlaganidek: "Ayniqsa, o'sib kelayotgan avlod taqdiriga hech kim befarq qaray olmaydi. Bunda ta'lim muassasalarining ahamiyati kattadir. Yoshlarni qay usulda o'qitish, ularni tarbiyalash, mustaqil mamlakatning yetuk mutaxassislari bo'lishiga qayg'urish har birimizning muqaddas burchimizdir. Bunda oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi saviyasini jahon andozalari darajasiga yetkazish, xalq xo'jaligida mutaxassislarga bo'lgan talab va ehtiyojlarni ilmiy tahlil asosida aniqlash, xorijiy mamlakatlar tajribasidan oqilona foydalanish shu kunning dolzarb vazifalaridandir".

Bola shaxsini kamolga yetkazish uchun kurashda oila va mahalladagi tarbiyaviy jarayonni pedagogik madaniyat asosida tashkil eta olish juda muhimdir. Pedagogik madaniyat nima? Pedagogik madaniyat – bolani klassik va zamonaviy pedagogik bilimlarni bilgan holda zamon talabi asosida tarbiyalashdir. Ota-onada pedagogik madaniyat o'z-o'zidan hosil bo'lmaydi, balki unga tarbiya bilan jiddiy shug'ullanish, izlanish, o'qish, tajriba orttirish orqali erishiladi. Oilada va mahallada bola tarbiasini bolaning yoshiga qarab belgilash lozim. Tarbiyalangan bolada tartiblilik, intizomlilik xislatlari tabiiy ravishda rivojlanadi; shuningdek, uni tozalikka o'rgatish kerak. Bu tarbiyaviy omillarni amalga oshirishda bolaning jismoniy rivojlanishiga, chiniqishiga ham e'tibor, berib borishi lozim. Bola tilga kira boshlashi bilan nisbatan murakkab tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish kerak. Bola ozoda, intizomli, odobli qilib tarbiyalansa-yu, zamonaviy sotsial-psixologik va taraqqiyot talablari hisobga olinmasa, uning kelajagiga, baxtiga zomin bo'lib qolish mumkin. SHuning uchun ota-ona ijtimoiy tarbiya muassasalari bilan hamkorlikda bolalarning kasb-hunarni, komp'yuter savodxonligini, tillarni, badiiy adabiyotni, ilmni o'rganishga sportga intilishini rag'batlantirishlari zarur.

Ota-ona sinchkov psixolog, nozik didli pedagog, bolaning kelajagini yaratuvchi bashoratgo'y bo'lishi lozim. Agar ota-ona boladagi iste'dod kurtaklarini o'z vaqtida sezib, ularning rivojlanishiga sharoit yaratib bera olsa, bola shaxsining kamol topishiga katta yo'l ochadi.

O'qituvchi ana shularni tushuntirgandan so'ng ota-onaning bolaga namuna sifatidagi ta'siri haqida to'xtaladi. U avvalo quyidagi parchani o'qib beradi yoki o'quvchilardan biriga o'qitadi:

«Sizning o'z xulqu atvoringiz - hal qiluvchi eng muhim narsadir. Bolani faqat u bilan gaplashganda, nasihat qilganda, yoki unga biror narsa buyurgandagina tarbiyalayman deb o'ylamang. Siz bolani turmushingizning har bir momentida, hattoki o'zingiz uyda yo'qligingizda ham tarbiyalaysiz. Sizning qanday kiyinishingiz, boshqalar bilan va boshqalar haqida qanday gaplashishingiz, xursand bo'lishingiz yoki tashvishlanishingiz, do'st va dushmaningiz bilan qanday muomala qilishingiz, kulishingiz, gazeta o'qishingiz – bular hammasi bola uchun katta ahamiyatga ega.

Gapingiz ohangi sal o'zgarsa ham, bola buni darrov payqab oladi yoki sezadi, bola fikringizdagi hamma o'zgarishlarni har xil yo'l bilan bilib oladi, lekin o'zingiz bundan bexabar bo'lasiz. Agar siz uyda qo'pollik yoki maqtanchoqlik qilsangiz, yoki ichkilikka berilsangiz, undan ham yomoni – onani xaqorat qilsangiz – siz bolalaringizga nihoyatda katta zarar yetkazgan bo'lasiz, ularga yomon tarbiya bergan bo'lasiz va sizning bu nojo'ya qiliqlaringizning oqibati juda yomon bo'ladi.

Ota-onaning o'ziga talabchan bo'lishi, ota-onaning o'z oilasini hurmat qilishi, ota-ona o'zining har bir qadamini nazorat ostiga olishi lozim – tarbiyaning birinchi va eng asosiy metodi shudir!».

O'zbek oilalarida bolani mehnatsevarlikka o'rgatishga alohida e'tibor beriladi. Bunda ko'pincha ota-onalarning o'zlari bolalarga o'rnak ko'rsatadilar. Masalan, ona ovqat pishirish, kir yuvish, uyni saranjom-sarishta tutish, kabi ishlarni sidqidildan bajaradi va buni o'zining oiladagi burchi deb biladi, hech qachon eriga: huquqimiz tengku, siz ham kir yuving, non yoping!» demaydi. Ota ham o'z navbatida ro'zg'ordagi barcha og'ir ishlarni, oilani iqtisodiy jihatdan ta'minlashni o'z zimmasiga oladi, bu borada mehnatsevarlik, jonkuyarlik namunalarini ko'rsatadi. Bunday sharoitda ota-onaga taqlidan bola shaxsida mehnatsevarlik, oilaparvarlik xislatlari tarkib topa boradi. O'zbek xalqining «bir bolaga yetti qo'shni xo'jayin», degan naqli bor. Bola ulg'aygan sayin mahalladagi to'y-ma'rakalarda qatnashadi, atrofdagi yaxshi odamlarni ko'rib o'zining fazilatlarini boyitadi, kamchiliklarini yo'qotishga harakat qiladi, undagi xudbinlik hislari yo'qolib boradi. Katta yoshli kishilar bolani yaxshi ishlari uchun maqtab, yomon qiliqlari uchun uyaltirib turadilar.

Yuqoridagi fikrlardan o'zbek oilalarida bola shaxsini kamolga yetkazish uchun hamma shart-sharoit muhayyo, degan xulosa kelib chiqmaydi. Ba'zi o'zbek oilalarida bolaning usti but, qorni to'q bo'lsa yetadi, bo'ladigan bola o'zi bo'laveradi, degan salbiy qarashlar ham mavjud. Yoki katta-katta to'y-ma'rakalar qilgan holda xola shaxsining rivojlanishi uchun zarur buyumlarni xarid qilishni istamaydilar. Ba'zi xonadonlarda bolalarning darsligidan tashqari badiiy, ilmiy-ommabop kitoblar yo'q, gazeta-jurnallarga obuna bo'lishmaydi, men bir kosib yoki savdo xodimiman, kitobni nima qilaman deyishadi. Vaholanki, kitobsiz hech kimning shaxsi kamolga yeta

olmaydi. Keyingi yillarda har bir xonadon uchun zarur «Salomatlik», «Uy-ro'zg'or entsiklopediyasi» «U kim? Bu nima?» kabi kitoblar chop etiladi. Bu kitoblar oilada bola tarbiyasi bilan shug'ullanishda juda qo'l keladi, shuning uchun o'zbek xonadonlari ularga ega bo'lishi lozim. Ba'zi ota-onalar barcha, maktab bor deb bola tarbiyasi bilan jiddiy shug'ullanmaydilar, bodalari noto'g'ri yo'lga kirib ketgandan so'ng esa-oh-voh qilib yuradilar. Ota-ona barcha, maktab bilan yaqin aloqa o'rnatlsa, oiladagi tarbiyaviy ishlar ijtimoiy tarbiya bilan uyg'unlikda olib borilsa, bola shaxsining shakllanishi ikki xillik, xatolar ro'y bermaydi.

Oila tarbiyasida katta-kichik masala yo'q. SHuning uchun ovqatlanish, muomala, yurish-turish, kiyinish, shaxsiy gigiena qoidalariga amal qilish, televidenie, radio eshittirishlaridan foydalana bilish, ko'pchilik orasida o'zini tutish, kattalarni hurmat qilishni o'rganish bola shaxsining kamol topishida birdek ahamiyatga ega bo'lgan ishlardir.

Har bir xalq o'z bolalarining baxtli bo'lishi uchun qadimdan kurashib kelgan. Buni avlodlardan avlodlarga o'tib kelgan ma'naviy xazina – kitoblardan bilsa bo'ladi. Ana shunday kitoblardan biri - SHarqda mashhur bo'lgan «Qobusnoma» dir. U XI asrda, fors-tojik tilida yaratilgan, juda ko'p tillarga tarjima qilingan. 1860 yilda Ogahiy tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilingach «Qobusnoma» o'zbek xalqining oila tarbiyasini amalga oshirishda yordam beradigan qo'llanmalardan bo'lib qolgan. Bu kitobda kasb-hunar o'rganishning zarurligi xususida shunday deyiladi: «Agar tabiatning har qancha asl bo'lsa ham, unga mag'rur bo'lmagil, chunki tan go'zalligi hunar bezagi bilan ziynatlanmas, hech narsaga arzimaydi. Masalan, debdurlarkim, ulug'lik akut va bilim bilandir, nasl-nasab bilan emas. Ota-onang qo'ygan otlariga mag'rur bo'lmagil, bu ot faqat tashqi ko'rinishdan boshqa narsa emas. Ammo sen hunar bilan bir nomga ega bo'lgil». Binobarin, har qanday kasbning ustasi bo'lish uchun oilada bolaga yo'l ochish kerak, chunki bolalikda shakllangan mohirlik, uddaburonlik sifatleri bir umr doimiy yo'ldosh bo'ladi.

Ota-ona bola tarbiyasida bir yoqadan bosh chiqarishi zarur, agar ota boshqacha, ona boshqacha talab qo'ysa, bolada ikkiyuzlamalik alomatlarini ko'ramiz. Bunday paytda ota-ona darhol o'z xatosini to'g'rilashi, boladagi nojo'ya

qiliqlarni yo'qotishga harakat qilishi lozim. Ota-ona shunday ish tutib, o'zlari berayotgan tarbiyaning bolaga qanday ta'sir ko'rsatayotganini kuzatib borishi, bolada nojo'ya qiliqlar sezilsa, tarbiyaning boshqa samaraliroq usullarini qo'llashi zarur. Bolaga mehribonlik qilib, haddan tashqari erkalash uning kalondimog', xudbin qilib qo'yishi, yoki pisman, jur'atsiz, tashabbussiz bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Ma'lumki, pedagogikada tan jazosi berish taqiqlangan. SHuningdek, oila tarbiyasida ham bolaga tan jazosi berishdan saqlanish lozim. Buning o'rniga tushuntirish, darsnom berish, oilaviy yig'ilishda gunohkor bolani muhokama qilish usullaridan foydalanish zarur. Bolani hadeb jazolayverish, «sen odam bo'lmaysan!» deb kamsitish ham noto'g'ri. Bunda bola qash-qatayoq bo'lib qoladi. SHuning uchun bolani vaqt-vaqtida rag'batlantirib turish kerak.

Xullas, har bir ota-ona bolaga tarbiya berish borasida o'zining pedagogik madaniyatini yuksaltirib borib, bu juda mas'uliyatli ishga qat'iyat va ijodkorlik bilan yondoshishi zarur.

Oila muhitining ahamiyati shundaki, boladagi tabiiy iste'dodning qirralari dastlab shu yerda ko'zga tashlanadi. «Insonlarda bo'lgan tabiiy iste'dod yog'ochdagi yonish xususiyatiga o'xshaydi: yog'ochga o't qo'yilmasa, yonmaydi» («Kalila va Dimna»dan). Binobarin, bola iste'dodining yonishi oiladan boshlansa, shuncha yaxshi. Ota-ona o'z bolasini kuzatib borib (go'dakligidanoq) boshqa bolalardan farqini, nimaga qobilu, nimaga qobilmasligini aniqlasa, uni qobiliyati kuchli bo'lgan tomonga turtki bersa, rivojlantirsa, shaxsning iste'dodi shuncha yorqin va tez ko'zga tashlanadi. Murg'ak ongli go'dakning himoyaga, yordamga, rivojlantirishga muhtoj qiziqishi, intilishini birinchi bo'lib ota-ona sezmasa, kim sezadi?! Ko'zlarini mo'ltiratib turgan go'dak, faqat sizga non uchun jovdirab qarayotgani yo'q-ku! Uni tushuning, his qiling, unga yo'l oching! Qobiliyati, iste'dodi bolaligidanoq ota-onasi yohud boshqa bir murabbiy yordamida rivoj topgan kishilardan buyuk daholar yetishib chiqqan. Bolaning yuragini tushunmay, hadeb arzir-arzimas ro'zg'or, tirikchilik ishlariga qayrab solaverish ham to'g'ri emas. Bola musiqa, rasm, adabiyot, fanga yoki boshqa hunarga qiziqayaptimi? Ota-ona bu haqda o'ylab ko'rishi,

go'dakka madad berishi kerak. To'g'ri, bu oson emas, juda tadbirkor, zahmatkash bo'lishni talab etadi.

Oila muhitidagi ota-ona va bolalarning munosabatiga to'xtalib, quyidagi rivoyatni keltirish mumkin.

Rivoyat. Bir yo'lovchi qishloq oralab ketar ekan, bir xonadon oldida turgan keksa kishiga yoshgina yigitning qattiq-qattiq gapirayotganda, qariyani beibo so'zlar bilan haqorat qilayotgani ustidan chiqib qoldi. Keksa ko'ziga yosh olib, bag'ri xun bo'lganicha uy oldidagi kundaustida o'tirardi. Yosh yigit begona kishini ko'rishi bilan uyga kirib ketdi, shunda yo'lovchi keksa yoniga bordi, salom berib uni yupatmoqchi bo'ldi.

- Ey otaxon, bu yigit kimki, sizni shunday haqorat qilyapti?

- O'g'lim,- deb javob berdi keksa ko'z yoshini artgancha.

- Vo ajab!- hayron qoldi yo'lovchi.

- Ey yo'lovchi, ajablanma, men ham yoshligimda o'zimning qo'pol muomalam bilan otamning qalbiga ko'p ozor bergan edim. Qarangki, otamga o'tkazgan sitamim, o'g'limdan o'zimga qaytdi!- dedi.

- Vo darig', qaytar dunyo ekan-da!- deb yo'lovchi yo'lida davom etdi.

Bu rivoyat muhokama qilinib, «o'z ota-onangga qanday hurmat-e'tibor yoki bepisandlik ko'rsatsang, kelajakda farzandlaringdan senga ham shunday hurmat-e'tibor yoki bepisandlik qaytadi», degan xulosa chiqariladi.

Kollektivizm ruhining bolaga singishi ham oiladan boshlanadi. Axir, bola birgalikda ovqatlanish, birgalikda ishlash, birgalikda dam olish, birgalikda to'y-ma'rakalarda ishtirok etish jarayonida kollektiv-chilikka o'rganib boradi. O'qituvchi o'quvchilar diqqatini «Hotamnoma»dan olingan quyidagi parchaga qaratadi.

«Hotam tug'ulg'on kuni olti ming o'g'ul Yamandin va atrofdin tavallud qildi. Ul bolalarni hozir qilib, olti ming enagaga bolalarni boqmoqg'a buyurdi. To'rt enaga – xush va shod va yoshni ilg'ab (ajratib), Hotamni parvarish qilib, sut bermakka tayin qildi. Hotam sut emgali unamadi. Tayg'a xabar berdiki:

- Hotam sut emmaydur?

AHLI nujumlarni hozir qilib so'radiki:

- Bola nima uchun sut emmaydur?

Ahli nujumlar aytiki:

- Bu o'g'ul sahovat birla olamda oti pur (mash-hur) bo'ladur.

Toinki hamma tifllar va enagalar bir yerga jam bo'lub, hamma bolalarg'a sut berdilar. Hotam ham sut emdi».

Bu parcha Hotamning faqat sahovatpesha ekanligini ko'rsatmaydi, uning xudbinlik qobig'iga sig'maydigan fe'l-atvorini ham bildiradi. Zotan oila a'zolarining barchasi dasturxon atrofida jam bo'lib ovqatlanishida ham hikmat bor. Kollektivizmning dastlabki urug'lari ana shunday inoq davralarda unadi.

O'zbek xalqi qadimdan kollektivizm an'analarini mahkam tutgan. Qo'shnining boshiga og'ir kun tushsa, atrofdagi odamlar darhol yetib kelishadi, har qanday ishini tashlab qo'shniga yordam beradilar. Bu esa oilaning qaddini tiklab olishida muhimdir. Quyidagi hikoya o'qib beriladi.

«Yakshanba kuni tom suvoq hashari bo'ldi.

- Normat polvon hasharga aytibdi, nuqul ertaga suv muzlaydi-yov devdim, hayriyat, ertalab tursam kun issiq ekan,- deb dadamga hazillashdi hammadan ilgari yetib kelgan Fayzi bobo. Oldinma-ketin Ergash bo-bo, Rashid aka, Musulmonqul va Said akalar, ulardan sal keyin Bosim aka kirib keldi. Eng oxiri Mumin amaki chiqdi. Hamma yig'ilguncha usta Fayzi bobo dadam bilan qilinadigan ishlarni maslahatlashib oldi, loyni borib ko'rdi; kerakli narsalarni tez tayyorlashni dadamga buyurdi. xasharchilar supaga o'tirib, loviya va atirgul gulbargi solib pishirilgan sut choyni maqtab-maqtab ichishdi. O'rinlaridan qo'zg'almoqchi bo'lgan hasharchilarga:

- O'tiribsizlar-da, avval choy ichib olinglar,- deb manzirat qilgan edi, Fayzi bobo dadamni qattiq koyib berdi:

- Polvon, siz odamlarning badanini sovutmang! Ular oshga emas, ishga kelganlar! Qani, turdik bo'lma-sa! Omin!..

Fotiha o'qilib, hamma o'rnidan turdi. Fayzi bobo bir zumda odamlarga ish taqsimladi. Ergash bobo usta katta uyga deraza o'rnatguncha tomga chiqib andava tortib turadigan bo'ldi. Soli aka ham tomga loy tashishga tayinlandi. Qo'shnimiz Mo'min amaki keksa bo'lgani uchun yengilroq ishga qo'yildi; u paqirlarni loydan

tozalab, tagiga oz-oz suv solib turishi kerak edi. Ustaning gapi bilan Musulmonqul aka loyxonaga tushdi, chunki faqat ugina usta boboning ko'nglidagidek loy qila olardi. Polvonkelbatli Said aka usta aytib o'tirmasdanoq loyni tortib olish uchun tomga chiqa boshladi. U bu vazifani baribir o'ziga qolishini yaxshi bilardi. Axir, u haqda odamlar: «Machitning tomiga ham bir siltov bilan loy chiqargan!- deb gapirib yurishardi-da! Loyni paqirlarga solib ayvonning oldiga olib borish dadam bilan Rashid akaning zimmasiga tushdi. Usta bobo meni ham ishsiz qoldirmadi, paqirlarni ilgakka ilib yuboradigan «lavozi»ga tayinlandim.

Usta bobo: «Meni nima ishga tayinlaysiz?»- deb ko'zlarini jaltanglatib turgan Bosim akaga qarab:

- Bosimboy, siz tomga chiqing! Sizga past havfli! - dedi.

Bu gapni eshitib hamma kulib yubordi. Chunki usta boboning gapi tagida gap bor edi. Bosim aka kimnikiga hasharga bormasin, bir-ikki soat ishlamasidan qizi yoki o'g'li borib, uyga mehmon kelgani yo boshqa bir sababni aytib chaqirib ketarkan: aslida Bosim aka hasharga ketish oldidan bolalariga shunday deb tayinlab kelarkan, o'zi ishyoqmas emasmi, shu bahonada ancha vaqt yo'qolib ketib, dam olib yana hasharga qaytardi. Dastlab odamlar buni bilsalar ham bilmaslikka olishibdi, bu odatini tashlayvermaganidan so'ng bir-ikki marta yuziga ham aytishibdi, lekin Bosim akada o'zgarish bo'lmapti. Bir kuni Bosim aka ham hashar qilibdi. Odamlar endi ish boshlashgan ham ekan, Soli akaning o'g'li kelib: «Uyga mehmon keldi!»—deb otasini ergashtirib ketibdi. Yana bir ozdan so'ng boshqasining qizi kelibdi; shunday qilib, birining qizi, birining o'g'li kelib turli bahonalarni aytib, otalarini chaqirib ketaveribdi, oxiri hech kim qolmabdi. Soli akaning quvnoq tovushi eshitildi:

— Hoy, Bosim aka! O'g'lingiz kelayapti, uyga mehmon keldi-yov!

Hasharchilarning qah-qah otib kulishlaridan atrof jaranglab ketdi. Bu qah-qah-qah Bosim akaning o'zi ham qo'shilib, zavqi oshganidan tizzalariga urib kulardi. Men ba'zan arzimagan narsa uchun bir-birlari bilan xirillashib qoladigan bu qishloq odamlarining hashar paytida aka-ukadek bo'lib hazil-mutoiba gaplar aytishib, jon-dildan berilib ishlashlariga qoyil qolib turardim. Mana, usta bobo birpasda ikkita derazani o'rnatib bo'lib, tomga chiqdi. Hasharchilar: «Tezroq qimirlanglar, usta bobo

tomga chiqdilar»,- deb bir-birlarini shoshiltira boshladilar. Darhaqiqat, usta bobo qo'liga andavani olib yenglarini shimardi. Rashid aka Musulmonqul akaning paqirga solgan loyini ko'tarib ketarkan, sekingina:

- Usta yengini shimarayapti, o'ldim deyaver, Musulmonqul!- dedi.

- Parvo qilma Rashid, charchab qolsang, loyni ketmon bilan shu yerdan otib tomga chiqarib yuboraveraman,- dedi Musulmonqul aka paqirlarni loyga to'ldirar ekan.

Usta bobo esa tom suvashni boshlash oldidan dadamga dedi:

- Polvon, kelinga aytasiz-da, tushlikka o'sha zo'r sho'rvadan bo'lsin.

- Xo'p bo'ladi, usta bobo,- dedi dadam.

Ayam tayyorlaydigan sho'rva qishloqqa mashhur edi. U sho'rvaga, oshqovoq, lavlagi, kartoshka, no'xat solib, shunday boplab pishirardiki, ularning hech qaysisi ezilib ketmas, huddi joyida turib pishgandek bo'lib, sho'rva suvining ta'mi esa ichgan odamning og'zidan bir umr ketmasdi. Usta bobo ana shunaq.a sho'rva haqida gapirayotgandi. Uning gapi bu sho'rvaning mazasini tez-tez tatib turadigan Mo'min maslahatga ham juda yoqib tushdi.

- Ichimsiz-da, usta, ichimsiz!- deb qo'ydi u.

- Mulla Mo'min, hotirjam bo'ling, siz sho'rvaga loyiq. ish qilayotganingiz yo'q,- dedi usta bobo.

- Hoy, usta, ko'rayapsizmi, men bu yerda qanday o'lib-tirilayapman! - U shunday deb o'zini ko'rsatmoqchi bo'l-di, o'rnidan turib, jilpanglab paqirlarga suv quyayotgan edi, o'zi suv to'kaverib, sirpanchiq qilib yuborgan loyxonaning chetidan sirpanib ketdi; muvozanatini saqlash uchun qaddini tiklashga harakat qildi-yu, o'zini o'nglab ololmay bor bo'yicha shaloplab loyxonaga qulab tushdi. Hamma qah-qah otib kulib yubordi. Mumin amaki og'ziga kirib ketgan loyni zo'r berib tuflab:

- O, bachchag'ar! O, bachchag'ar! - derdi.

Musulmonqul aka tovushini baralla qo'yib, baqirdi:

- Hoy, odamlar! Maslahat bilan Mo'min amakini loyxonadan qanday chiqarib olamiz, endi! Ha-ha

- Ha-ha-ha ...

- Said, arqoningni tashla, qaynatangni bog'lab beray, - dedi Musulmonqul aka yana ha-halab kularkan.

Mumin amaki kulgi sadolari ostida apil-tapil loyxonadan chiqib kiyimini almashtirib kelgani uyga jo'nab qoldi.

Bu samimiy kulgilar, nazarimda, xasharchilarning charchog'ini yozib yubordi; ular ishni yanada jadallatib yubordilar; ust-boshlari, yuz-qo'llari loy bo'lib ketganiga qaramay, usta boboni kutdirib qo'ymaylik, deb bir-birlarini shoshirib ishlashardi. Mana, Mo'min amaki ham kiyinib kelib o'z o'rnini egalladi. Hasharchilar tushlik payti ham uzoq o'tirishmadi; bir kosadan sho'rva ichishdi va yana turib ketishib shu bilan kechgacha ishlashdi. Ayam tandir-o'choqlarini ham suvatib oldi; hammadan ham u xursand edi, har ikki gapning birida: «Hovlimizga fayz kirib qoldi!» - derdi. CHindan ham katta uyga deraza qo'yilishi, atrofi yaxshilab suvalishi hovlimiz chiroyiga chiroy qo'shgan edi».

Bu hikoyadan ko'rinadiki, hamqishloqlar bir oiladek yashab, bir-birlaridan xabardor, bir-birlariga mehribon bo'ladilar, qishloqning, mahallaning ishi haqida hisob berib turadilar, bir-birlarini va shu asnoda bolalarini ham jamoa ruhda tarbiyalaydilar.

Ibn Sino mahalladan, jamiyatdan ajralib tarbiya topgan bolaning baxtsiz bo'lib qolishini ta'kidlaydi. Inson oilada dunyoga kelgani bilan jamiyatga aloqadordir. «Forobiy fikricha, insonning va jamiyatning g'alabaga erishuvi, yaxshilikni qo'lga kiritishi, axloqiy va aqliy mukammallikka erishuvi, inson va jamoaning o'z qo'lidadir.

Xulosa

Oila va mahalla hamkorlikda tarbiyaviy ishni tashkil etar ekanlar, eng yangi psixologik-pedagogik tadqiqotlar ma'lumotlarini e'tiborga olishlari ham muhimdir, ularga muvofiq o'sib kelayotgan kishi shaxsini shakllantirishga oilani qo'shadigan hissasi turli yosh bosqichlarda turlicha bo'ladi va to'lqinsimon o'zgaradi.

O'zbek oilasi o'zida ko'p asrlik mustahkam ma'naviy qadriyatlarimiz ravnaq topadigan shunday maskanki, uning barqarorligi va mustahkamligi jamiyatimiz rivojining muhim omillaridan biridir. Agar oiladagi muhit sog'lom bo'lsa, unda kamol topayotgan yosh avlod qalbi va ruhiga ezgu xususiyatlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, milliy istiqlol g'oyasini singdirish uchun qulay sharoit yaratilgan bo'ladi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. –T.: Ma'naviyat, 2008. - 174 b.
2. O'zbekiston Respublikasi “Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni// Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: SHarq, 1997. -20-29 b.
3. O'zbekiston Respublikasi “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”// Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T.: SHarq, 1997. -32-61 b.
4. Abu Nasr Forobiy. Baxt-saodatga erishuv haqida. Risolalar. –T.: Fan. 1975.
5. Abu Rayhon Beruniy. Tanlangan asarlar. 1-tom. –T.: Fan. 1968.
6. Alisher Navoiy. Mahbub-ul qulub. –T.: Badiiy adabiyot. 1966.
7. Rahimov S. Abu Ali ibn Sino ta'lim va tarbiya haqida. –T.: O'qituvchi. 1967.
8. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilik. –T.: Yulduzcha. 1990.
9. Kaykovus. Qobusnoma. –T.: SHarq matbaa kontserni. 2009.